

ประวัติศาสตร์สังคม

ว่าด้วย

ส้วม

และเครื่องสุขภัณฑ์

ในประเทศไทย

www.matichonbook.com

1

บทนำ

www.matichonbook.com

การศึกษาประวัติศาสตร์ของไทยในอดีตถูกเน้นมากในด้านการเมืองและเศรษฐกิจเป็นกระแสหลัก ทำให้ความสนใจทางด้านสังคมและวัฒนธรรมรวมถึงการเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของบุคคลในประวัติศาสตร์หรือมนุษย์ในฐานะปัจเจกชนไม่ได้รับการเน้นหรือทำความเข้าใจเท่าที่ควร ดังนั้นจึงมีคนอีกจำนวนไม่น้อยที่มีความรู้สึกแปลกแยกกับเรื่องราว วิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิดของคนในอดีตซึ่งทำให้เกิดช่องว่างระหว่างคนในอดีตกับคนในปัจจุบัน

การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมช่วยให้เราเข้าใจเรื่องราวของอดีต การเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดต่อสิ่งรอบกายที่ผ่านเข้ามาในแต่ละช่วงสมัย ขณะที่เราอยู่ในสายธารของประวัติศาสตร์ที่เลื่อนไหลอยู่ตลอด การให้ความสนใจในเรื่องเหล่านี้ จะช่วยให้เราสามารถลดช่องว่างทางเวลา ยังผลให้เราเข้าใจผู้คนและสิ่งต่างๆ ในสังคมมากขึ้น และเข้าใจมนุษย์ในฐานะที่เป็นองค์รวมมีจิตวิญญาณความรู้สึก ไม่ใช่มองแต่เพียงด้านที่เป็น “สัตว์การเมือง” หรือ “สัตว์เศรษฐกิจ” เท่านั้น

ความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิถีชีวิตและทัศนคติในการดำเนินชีวิตของคนไทย โดยเฉพาะในรอบศตวรรษที่ผ่านมา หรือในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ยุคที่สังคมไทยอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งที่น่าสนใจและสามารถศึกษาได้จากหลายแง่มุม และงานวิจัยประเภทประวัติศาสตร์สังคมในรูปแบบหนึ่งที่มีการศึกษากันมาเป็นจำนวนหนึ่งแล้ว ได้แก่ “ประวัติศาสตร์สิ่งใหม่” หรือ “สิ่งแรกเริ่ม” (History of Novelty) ซึ่งส่วนใหญ่ได้ศึกษาสิ่งใหม่ (ความทันสมัยจากตะวันตก) ที่เข้ามามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย

ระเบียบวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งใหม่จะมองในแง่ของกระบวนการรับสิ่งใหม่ว่ามีผลหรือขั้นตอนอะไรที่สำคัญๆ โดยศึกษาผลกระทบทั้งในด้านของการที่กว่าจะรับเข้ามาในสังคมไทย การดูว่ามีปรากฏการณ์ของความขัดแย้งปรากฏแบบใด การศึกษากระบวนการแพร่ขยายของสิ่งใหม่ ซึ่งการศึกษาเท่าที่ผ่านมาพบว่าอยู่ในรูปแบบของชนชั้นสูงหรือชนชั้นนำสู่ชนชั้นกลางและสู่ชนชั้นล่าง คนในเมืองหลวงสู่คนในภูมิภาค และในที่สุดได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตประจำวันของคนในสังคมอย่างไร ดังนั้นการศึกษาในรูปแบบนี้จึงไม่ได้มองเฉพาะการทำให้ทันสมัยและมองเป็นเพียงแค่ความสำเร็จของสังคมเท่านั้น สำหรับการศึกษานี้จะศึกษาในเชิงวัฒนธรรมและสังคมของกระบวนการรับวิถีชีวิตและความรู้สึกนึกคิดใหม่อันเกิดจากการได้รับวัฒนธรรมใหม่

งานศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สิ่งใหม่ที่ผ่านมาแบ่งออกเป็น 3 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ งานเล่าความหลัง งานเกร็ดความรู้ และงานวิชาการ ในงานประเภทเล่าความหลังและเกร็ดความรู้อาจได้มาจากประสบการณ์ตรงที่อยู่ร่วมสมัยกับสิ่งใหม่ รวมทั้งการรับทราบจากผู้รู้หรือค้นคว้าเพิ่มเติม ส่วนงานวิชาการนั้นมีการค้นคว้าเรียบเรียงอย่างเป็นระบบ และต้องวิเคราะห์ให้เห็นถึงบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งใหม่ที่ได้ศึกษา

ในงานประเภทเล่าความหลังนั้นสามารถตั้งข้อสังเกตได้ว่างานประเภทนี้ส่วนใหญ่กล่าวถึงเรื่องราวที่กระจุกตัวอยู่ในช่วงสมัยเดียวเท่านั้น คือในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นช่วงที่รับวัฒนธรรมตลอดจนสินค้าที่เป็นสิ่งใหม่จำนวนมากหลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทย ตัวอย่างของงาน เช่น *พื้นความหลัง* (พ.ศ. 2510) ของพระยาอนุমানราชธน *เด็กบ้านสวน* (พ.ศ. 2513) ของพัฒน์ เนตรรังษี และ

กรุงเทพฯ เมื่อ 70 ปีก่อน (พ.ศ. 2524) ของสง่า กาญจนาคพันธุ์ ฯลฯ งานเหล่านี้มีความหมายในแง่ที่ทำให้เราเข้าใจถึงความรู้สึกนึกคิดของคนร่วมสมัยที่มีต่อยุคสมัยของตนเอง และผู้เขียนบันทึกความหลังเหล่านี้ย่อมมีความรู้สึกประทับใจอันเกิดจากประสบการณ์ที่มีต่อความเปลี่ยนแปลงรอบๆ ตัว จึงได้พรรณนาถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสิ่งใหม่ที่เข้ามาในยุคสมัยดังกล่าวมากกว่าในช่วงอื่นๆ แม้จะปรากฏงานเขียนเล่าความหลังที่เขียนถึงสมัยหรือช่วงเวลาอื่นๆ ก็ไม่มีใครมีการบันทึกถึงสิ่งใหม่และความรู้สึกของคนที่พบกับการเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก ส่วนใหญ่จะเป็นบันทึกเหตุการณ์ทางการเมืองและผลงานของตนที่ผ่านมามากกว่า¹

งานประเภทเกร็ดความรู้ส่วนใหญ่เขียนเป็นบทความเพื่อให้ผู้อ่านได้รับความรู้และความเพลิดเพลินลงตามวารสารต่างๆ หรือพิมพ์รวมเล่ม เช่น ในหนังสือชุด *สิ่งแรกในเมืองไทย* (พ.ศ. 2502) ของสงวน อึ้งคง *เล่าเรื่องบางกอก* (พ.ศ. 2518) ของ ส. พลายน้อย *สิ่งใหม่ในสยาม* (พ.ศ. 2531) ของเทพชู ทับทอง *แรกมีในสยาม* (พ.ศ. 2532) ของเอนก นาวิกมูล ฯลฯ ซึ่งจะให้รายละเอียดของประวัติศาสตร์ความเป็นมา รูปร่างลักษณะ ยี่ห้อ หรือเจ้าของผู้เผยแพร่ อาจเล่าจากประสบการณ์ตรงหรือรวบรวมค้นคว้า แต่ไม่ค่อยวิเคราะห์ให้เห็นบริบทของสังคมมากนัก งานเหล่านี้ไม่เน้นให้เห็นว่า “สิ่งแรกเริ่ม” ที่เข้ามานั้นได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความรู้สึกนึกคิดหรือวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยอย่างไร ประชาชนมีปฏิกิริยาต่อสิ่งใหม่เหล่านี้ได้อย่างไร และให้ความหมายในเชิงสังคมอย่างไรกับสิ่งใหม่ อย่างไรก็ตาม งานเหล่านี้นับว่ามีคุณประโยชน์ ใช้เป็นข้อมูลศึกษาและสืบค้นเกี่ยวกับสิ่งใหม่ที่เข้ามาในสังคมไทยได้สะดวกและน่าสนใจ

การศึกษาประวัติศาสตร์ของสิ่งใหม่ในรูปของงานวิชาการ ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจค่อนข้างมาก ในส่วนที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตประจำวัน คุณภาพชีวิต และเทคโนโลยีต่างๆ มีอยู่ไม่มากนัก งานวิจัยเกี่ยวกับสิ่งใหม่ที่เข้ามามีผลต่อวิถีชีวิตจะปรากฏช่วงเวลาที่เราเริ่มศึกษากันมากในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ซึ่งสอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในงานเขียนบันทึกความหลัง เพราะช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในสังคม มีสิ่งใหม่และปรากฏการณ์ใหม่ๆ ทางสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาการศึกษาข้างต้นที่พบในงานวิจัยมีหลายด้าน ดังนี้

การทำให้ทันสมัย

หรือการปรับปรุงตามแบบตะวันตก

งานแนวนี้ทำออกมาในลักษณะมองสิ่งใหม่ในแง่การประสบความสำเร็จทางสังคม เพราะความมีอัจฉริยภาพหรือความสามารถของผู้นำในการนำสังคมไปสู่ความทันสมัยหรือพัฒนาการในด้านต่างๆ แต่ยังไม่ได้ชี้ให้เห็นถึงปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นจากการรับสิ่งใหม่เหล่านั้นเข้ามาในสังคมและผลกระทบที่มีต่อชนชั้นต่างๆ²

การเปลี่ยนแปลงของเมืองและที่อยู่อาศัย

งานแนวนี้มีทั้งงานที่เป็นการมองการเปลี่ยนแปลงในเชิงกายภาพ วิเคราะห์สิ่งใหม่ที่เข้ามาในลักษณะของการก่อหรือเพิ่มปัญหาในด้านคุณภาพชีวิต³ และงานที่แสดงให้เห็นรูปแบบของบ้านที่เปลี่ยนแปลงไปในเชิงสถาปัตยกรรม⁴ แต่ยังไม่ค่อยมีงานที่เน้นให้เห็นถึงความคิดซึ่งสะท้อนออกมาในรูปแบบการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงปฏิกิริยาของคนในสังคมจากการได้รับสิ่งใหม่

นโยบายและการพัฒนาทางด้านสาธารณสุข

ที่ผ่านมาเป็นงานในลักษณะประวัติของการสาธารณสุขไทย เน้นในแง่การดำเนินงานและนโยบายของรัฐที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ซึ่งยังไม่ได้ให้ภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมในระยะเวลาที่นานพอ⁵

เทคโนโลยีและการติดต่อสื่อสาร

งานแนวนี้เป็นการศึกษาถึงสิ่งใหม่ที่เข้ามาในสังคมไทยในลักษณะการดำเนินงานของสถาบันหรือองค์กร⁶ โดยให้ความสนใจวิเคราะห์ทัศนคติของประชาชนต่อสิ่งใหม่นี้ไม่มากนัก อย่างไรก็ตามงานของวิภารัตน์ ดือ่อง (พ.ศ. 2534) นับว่าเป็นงานบุกเบิกที่ให้ความสำคัญในการวิเคราะห์สิ่งใหม่ที่เข้ามามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตประจำวันของคนในสังคม โดยชี้ให้เห็นถึงวัฒนธรรมการบริโภคจากทัศนคติที่มีต่อไฟฟ้าและเครื่องใช้อิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ที่มีส่วนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้ชีวิตของคนเรา

สำหรับงานที่กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของการใช้ส้วมในสังคมไทยโดยตรงคือ เอกสารของกองสุขาภิบาล กระทรวงสาธารณสุข เรื่องการพัฒนาอนามัยท้องถิ่นสี่ทศวรรษของการพัฒนาส้วมไทย (พ.ศ. 2530) งานชิ้นนี้ขาดการวิเคราะห์และศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ จึงยังไม่สามารถสะท้อนพัฒนาการของเรื่องส้วมและสุขภัณฑ์ได้อย่างชัดเจนและต่อเนื่อง แต่มีความสำคัญในด้านการให้รายละเอียดรูปแบบส้วมต่างๆ ของไทย พร้อมทั้งกล่าวถึงหน่วยงาน การส่งเสริมให้ประชาชนชาวชนบทมีส้วมใช้ และในงานชิ้นอื่นๆ เกี่ยวกับเรื่องส้วมและสุขภัณฑ์เท่าที่ผ่านมายังไม่มียงานที่กล่าวถึงพัฒนาการของวัฒนธรรมการขับถ่ายในมุมมองของสิ่งใหม่ที่เข้ามาส่งผลต่อวิถีชีวิตประจำวันในสังคมไทยโดยตรง

ต่อมาได้ปรากฏงานที่พยายามทำความเข้าใจวัฒนธรรมร่วมสมัยในสังคมไทย โดยนำกรอบการวิเคราะห์หรือแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกมาใช้ เช่น การใช้มุมมองและวิธีการแบบหลังสมัยใหม่ (postmodern) ดังตัวอย่างบทความหลายชิ้นของชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช ในหนังสือ *เชิงอรรถวัฒนธรรม* (พ.ศ. 2539) ที่มีประเด็นเกี่ยวข้องกับสิ่งใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อความคิด ทักษะ และรสนิยมในการใช้ชีวิตของคนเมือง เช่น การใช้ปากกา มือถือ ละครคอนเสิร์ต และแบบแผนพฤติกรรมในวัฒนธรรมการสะสม ฯลฯ บทความของเกษียร เตชะพีระ เรื่อง “บริโภคนิยมไทย” ในหนังสือ *จินตนาการสู่ปี 2000: นวัตกรรมเชิงกระบวนการทัศนด้านไทยศึกษา* (พ.ศ. 2539) ซึ่งชี้ให้เห็นวัฒนธรรมบริโภคนิยมในฐานะการบริโภคนิยม และได้สรุปความเป็นไทยแบบหลังสมัยใหม่ที่ตกอยู่ภายใต้ลัทธิบริโภคนิยม

นอกจากกรอบการวิเคราะห์วัฒนธรรมร่วมสมัยในแบบหลังสมัยใหม่แล้ว พบว่านักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามักเป็นกลุ่มแรกๆ ที่สนใจบุกเบิกศึกษาในเรื่องราวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม รูปแบบ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติการดำเนินชีวิต การสื่อสารความหมายและสัญลักษณ์ที่ให้แก่สินค้า ข้าวของเครื่องใช้ ในสังคมบริโภคนิยม เช่น ในบทความแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริโภคนิยมและการให้ความหมายกับร่างกายของปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล และบทความของยุกติ มุกดาวิจิตร เกี่ยวกับการจัดการชำระและการปรุ้งแต่งกลิ่นกายโดยวิเคราะห์จากโฆษณาน้ำหอม ในหนังสือ *เผยร่าง-พร่างกาย: ทดลองมองร่างกายในศาสนา ปรัชญา การเมือง ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และมานุษยวิทยา* (พ.ศ. 2541) ฯลฯ ซึ่งบทความต่างๆ เหล่านี้ได้เปิดมิติของการศึกษาวัฒนธรรมในวิถี

ชีวิตประจำวันได้อย่างน่าสนใจ แต่ยังไม่ได้เรียงร้อยให้เห็นตั้งแต่ต้นตอกระแสความคิดของการเข้ามาของสิ่งใหม่ในอดีต จนกลายมาเป็นสินค้าในยุคบริโภคนิยมอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม ในฐานะของการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรม เราต้องให้ความสำคัญต่อความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ผู้เขียนพยายามที่จะประมวลความรู้โดยนำประโยชน์จากประเด็นและมุมมองที่จะทำให้เข้าใจในระบบความรู้ลึกลับความคิด ความหมาย และคุณค่าทางสังคมของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตประจำวัน จากงานที่ใช้วิธีการแบบหลังสมัยใหม่และทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โดยมีพื้นฐานจากงานเขียนด้านสังคมต่างๆ ที่ผ่านมาอย่างสังเขปในเบื้องต้น ประกอบกับข้อมูลประวัติศาสตร์ต่างๆ ซึ่งให้ภาพของสังคมในระยะเวลานานพอที่เราจะเข้าใจพัฒนาการต่างๆ ที่มีผลต่อการนำมาเชื่อมโยงให้เห็นถึงความเป็นมาในวัฒนธรรมการช้บถ่ายและการชำระร่างกาย ซึ่งจะช่วยสะท้อนรูปแบบและทัศนคติในการดำเนินชีวิต รวมถึงความสืบเนื่องที่ปรากฏในวัฒนธรรมร่วมสมัยที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ในวิถีชีวิตประจำวัน

การที่ผู้เขียนเลือกเรื่องส้วมและสุขภัณฑ์มาศึกษาวิจัย เนื่องจากการช้บถ่ายและการชำระร่างกายของมนุษย์นั้นสะท้อนให้เห็นความสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก การช้บถ่ายและการชำระร่างกายเป็นกิจกรรมด้านชีววิทยาของมนุษย์ เช่นเดียวกับการกินอยู่หลับนอนและสืบพันธุ์ สิ่งเหล่านี้เป็นกิจกรรมขั้นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกชาติและทุกเผ่าพันธุ์ต้องมีอยู่ไม่ว่าจะในยุคสมัยใดก็ตาม

ประการที่สอง การช้บถ่ายและการชำระร่างกายเป็นเรื่องของวัฒนธรรม แบบแผน และพิธีกรรม ทั้งยังเป็นการแสดงถึงความ

ประณีตในวิถีชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนระดับพัฒนาการทางวัฒนธรรม ในการสร้างสรรค์ เป็นการควบคุมทั้งในแง่ของการสร้างกฎเกณฑ์ และจัดการนำเทคโนโลยีมาใช้ในกิจกรรมกำจัดของเสียและการทำความสะอาดร่างกายของเรา

ประการสุดท้าย วัฒนธรรมการขับถ่ายและชำระร่างกายเป็นเรื่องของสังคม และสามารถสะท้อนให้เห็นทัศนคติต่อชีวิตและต่อสังคม ส้วมและเครื่องสุขภัณฑ์ได้กลายเป็นสิ่งที่ใช้แสดงสถานภาพ และสามารถโอ้อวดได้ทางสังคม การสร้างความสุขในทางโลกียวัตถุ และสะท้อนการบริโภคเชิงสัญญะในสังคมปัจจุบัน

เพราะฉะนั้นเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้จึงหนีไม่พ้นที่จะเกี่ยวพันกับความสำคัญ 3 ประการข้างต้น ทั้งในแง่ของวิธีการและบริบทการวิเคราะห์ ซึ่งจะแสดงมุมมองทั้งทางด้านชีววิทยา วัฒนธรรม และสังคม โดยเชื่อมโยงทำความเข้าใจให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง เพื่อสะท้อนวิถีชีวิตและทัศนคติในการดำเนินชีวิตจากสิ่งใหม่ที่เข้ามามีผลกระทบในสังคม

แนวคิดเรื่องส้วมและสุขภัณฑ์ ในบริบทของการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งใหม่

ในบริบทของการศึกษาประวัติศาสตร์สิ่งใหม่ที่เกี่ยวกับเรื่องส้วมและเครื่องสุขภัณฑ์ในสังคมไทยนั้น มีประเด็นความคิดที่ต้องการศึกษาและทำความเข้าใจในเบื้องต้นเพื่อความชัดเจนในการวิเคราะห์ และกล่าวถึงในเนื้อเรื่อง ซึ่งมีประเด็นความคิดที่สำคัญ 5 ประเด็น ได้แก่ ความสำคัญในวิถีชีวิตประจำวัน ความสำคัญเกี่ยวกับสุขอนามัยและการรักษาปความสะอาด ความสำคัญในฐานะสิ่งที่ใช้

ไอ้อวดสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ความสำคัญทางด้านการสร้างความสุขทางโลกียวัตถุ และความสำคัญในฐานะการบริโภคเพื่อสร้างภาพลักษณ์หรือบริโภคเชิงสัญลักษณ์ โดยจะอธิบายความสัมพันธ์ที่มีต่อการศึกษาในเรื่องนี้โดยลำดับ ดังนี้

วิถีชีวิตประจำวัน

ส้วมและสุขภัณฑ์เป็นสิ่งที่เข้ามามีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน วัฒนธรรมการขับถ่ายของมนุษย์มีความสืบเนื่องและพัฒนาโดยตลอด เพราะวิธีการจัดการเกี่ยวกับการขับถ่ายของคนเรานั้นเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมโดยเฉพาะในสังคมเมือง การเปลี่ยนแปลงในเรื่องดังกล่าวจะสะท้อนให้เห็นรูปแบบการดำเนินชีวิตและทัศนคติที่เปลี่ยนไปของคนในสังคม มีผลต่อพฤติกรรมของผู้ใช้สอย ตัวอย่างที่สามารถวิเคราะห์ถึงความเกี่ยวพันและส่งผลต่อสิ่งใหม่นี้ เช่น รูปแบบการใช้ชีวิต รูปแบบที่อยู่อาศัย รูปแบบการใช้คำเกี่ยวกับการขับถ่าย ความคิดในเรื่องพื้นที่ รูปแบบการแต่งกาย ฯลฯ ซึ่งเรื่องเหล่านี้ล้วนอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของเรา

สุขภาพอนามัย และการรักษาความสะอาด

เรื่องส้วมและสุขภัณฑ์นี้เป็นสิ่งแสดงถึงความคิดเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย และการรักษาความสะอาดของคนในสังคม ยิ่งเมื่อรับอิทธิพลทางด้านสาธารณสุขและการสุขาภิบาลจากตะวันตกซึ่งเน้นความสำคัญในด้านความสะอาดและการป้องกันโรค ส้วมก็กลายเป็นการสาธารณสุขมูลฐานสำคัญที่รัฐต้องคอยดูแล และเป็นตัวบ่งชี้ถึงระดับคุณภาพชีวิตของประชากรได้อย่างหนึ่ง การเข้ามาจัดการ

เกี่ยวกับเรื่องการขับถ่ายของรัฐอย่างเป็นทางการ โดยเห็นความสำคัญ
ของสุขภาพของพลเมืองเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อมีการปฏิรูปและการ
ทำให้ทันสมัยทางด้านสังคมของไทย

การโอ้อวดสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ

ส้วมและเครื่องสุขภัณฑ์สามารถใช้เป็นสื่อโอ้อวดให้แก่ผู้ใช้
ซึ่งสิ่งที่ใช้โอ้อวดได้นี้ย่อมพัฒนาขึ้นมาในสังคมที่มีการใช้ชีวิตอย่าง
หรูหราและมีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบาย เช่น ในสังคมตะวันตก
ห้องน้ำเป็นสิ่งที่แสดงถึงการใช้ชีวิตอย่างหรูหราในคริสต์ศตวรรษที่
17-18 (หรือช่วงประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 22-กลางพุทธศตวรรษ
ที่ 24) เหมือนกับการจุดไฟที่สว่างไสวภายในบ้าน ความหรูหราและ
สะดวกสบายจากสิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นวิถีชีวิตที่แตกต่างระหว่างคน
รวยกับคนจนชัดเจนขึ้น ทั้งที่ในอดีตวัฒนธรรมการขับถ่ายและวัฒนธรรม
การใช้แสงสว่างของคนมั่งมีและคนยากไร้อาจไม่ผิดกันมากนัก
อย่างเช่นการใช้แสง แต่ก่อนใช้เทียนไข ตะเกียงน้ำมัน หากเมื่อถึง
ยุคที่มีสิ่งประดิษฐ์ที่ให้แสงสว่างได้มากกว่า รูปทรงที่สวยงามกว่า
เกิดขึ้น ซึ่งนับเป็นสิ่งที่สร้างความภาคภูมิใจและเป็นสื่อโอ้อวดได้
ในทางเดียวกันกับเรื่องของสุขภัณฑ์ หลังจากที่เซอร์จอห์น แฮริงตัน
(Sir John Harington) ผู้ประดิษฐ์โถส้วมขึ้นในประเทศอังกฤษเมื่อ
พ.ศ. 2139 และได้มีผู้พัฒนาขึ้นเรื่อยๆ จนสามารถใช้ได้อย่างสะดวก
สบายในชีวิตประจำวัน คนก็ยังเพิ่มความต้องการในสิ่งประดิษฐ์ที่
อำนวยความสะดวกสบายต่อชีวิตเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ⁷

อย่างไรก็ตาม การใช้สิ่งของเพื่อการโอ้อวดนี้มีมาทุกยุคทุกสมัย
แม้แต่ในสังคมดั้งเดิมหรือในหมู่ชาวป่าก็ตาม เห็นได้ว่าของใช้ของผู้นำ
หรือผู้มีอำนาจมักแตกต่างจากคนอื่นๆ เช่น การนุ่งห่มหนังราชสีห์

หนังสือ ก็ดูมีสถานภาพว่าการนั่งหมอนั่งสัตว์อื่น หรือการใช้สิ่งของ มาแขวนหรือตกแต่งร่างกายก็มีนัยของการแสดงสถานภาพด้วย ยิ่ง ในสังคมสมัยใหม่ที่มีการพัฒนาสิ่งของเครื่องใช้ขึ้นมาอย่างมากมา ยรวมทั้งเครื่องสุขภัณฑ์ต่างๆ เราจึงมีสิ่งของเอาไว้ใช้และโอ้อวดได้ง่าย ถ้าสามารถซื้อหามาไว้ครอบครอง

ในฐานะที่เราเป็นคนในยุคสมัยใหม่ เมื่อเรามองย้อนเข้าไป ในอดีตก็จะรู้สึกไม่ค่อยสะดวกสบายถ้าขาดสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ กล่าว ได้ว่า ห้องน้ำและการใช้แสงไฟที่สว่างไสวเป็นตัวอย่างของความ หรุษราและสะดวกสบายที่เกิดขึ้นในอดีต^๑ ซึ่งอาจดูเป็นเรื่องเล็กน้อย ในปัจจุบัน แต่เป็นสิ่งที่สามารถโอ้อวดและสร้างความภูมิใจให้แก่ผู้ ใช้สอยได้ และเมื่ออิทธิพลจากตะวันตกแพร่เข้าสู่วิถีชีวิตของคนไทย เรื่องของการใช้อุปกรณ์การให้แสงที่มีกำลังแรง และสถานที่ที่สร้าง ไว้ขับถ่ายอย่างเช่นห้องส้วม นับเป็นความหรุษราและสะดวกสบาย ที่ใช้โอ้อวดกันได้เช่นกัน

การที่เรื่องส้วมและเครื่องสุขภัณฑ์ได้กลายมาเป็นสิ่งที่ใช้แสดง สถานภาพและสามารถโอ้อวดได้ทางสังคม (ostentation) เพราะว่า คนเราไม่ได้ใช้สิ่งของเพื่อความจำเป็นหรือเพื่อประโยชน์ใช้สอยแต่ เพียงอย่างเดียว นอกจากมูลค่าใช้สอย (use value) และมูลค่าแลกเปลี่ยน (exchange value) แล้ว มูลค่าเชิงสัญลักษณ์ (sign value) ก็ เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญ

สิ่งต่างๆ ที่เป็นรูปธรรมหรือรูปวัตถุ เราสามารถที่จะนำมา โอ้อวดกันได้ทั้งในด้านของสถานภาพทางสังคมเศรษฐกิจ เช่น การ สวมใส่พระเครื่องของคนบางกลุ่มไม่ได้มีประโยชน์เฉพาะการทำให้ ระลึกถึงพระพุทธคุณเท่านั้น หากยังเป็นวิธีการโอ้อวดถึงความมั่งคั่ง ร่ำรวยของตนในการใส่พระเครื่องที่มีราคาแพงและหายาก ซึ่งเป็นวิธี

การไม่ต่างจากการไอ้อวดที่เกิดขึ้นกับสิ่งใหม่หลายอย่างที่เข้ามาอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันอย่างพัดลม ตู้เย็น และโทรทัศน์

นอกจากจะคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยแล้ว บ้านหลายหลังที่มีสิ่งใหม่ไว้ครอบครองในช่วงแรกๆ ได้ใช้เป็นสิ่งไอ้อวดความร่ำรวยและความทันสมัยของตนด้วย ดังในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ตู้เย็นซึ่งประโยชน์คือการแช่น้ำ เก็บไข่ ขนม ใสผักและผลไม้ต่างๆ ที่อยู่ของตู้เย็นในบ้านจึงน่าจะอยู่ในครัว แต่เนื่องจากระยะแรกๆ ตู้เย็นเป็นสิ่งมีราคาแพงและเป็นสิ่งใหม่ในสังคม บ้านหลายหลังจึงวางตู้เย็นไว้ในที่ที่จะมีผู้พบเห็นได้มาก นั่นคือห้องรับแขกของบ้าน เป็นการโชว์ไปในตัว เรื่องส่วมและสุขภัณฑ์แม้ว่าจะไม่ใช่สิ่งที่โชว์ได้สะดวกอย่างเช่นพระเครื่องหรือตู้เย็น แต่ไม่พ้นสถานะที่จะใช้เป็นสิ่งไอ้อวดได้ เพราะการขับถ่ายเป็นสิ่งจำเป็นของมนุษย์ ห้องน้ำ-ห้องส่วมจึงเป็นหน้าตาของเจ้าของบ้านหรือเจ้าของสถานที่ด้วย เมื่อเราก้าวเข้าไปในส่วมที่สะอาดและจัดตกแต่งไว้อย่างดี ความรู้สึกย่อมแตกต่างจากส่วมที่ไม่ได้รับการปรับปรุงแต่ง และยิ่งถ้าเป็นส่วมที่ได้รับการออกแบบอย่างสวยงาม ใช้นวัตกรรมราคาแพงอย่างเช่นทองคำ ย่อมสามารถสะท้อนความสำเร็จจากการไอ้อวดของบางคนได้

อย่างไรก็ตาม สำหรับคนบางกลุ่มห้องน้ำของตนไม่ได้มีไว้รับแขกหรือให้คนอื่นไปใช้ จึงมีลักษณะความเป็นส่วนตัว มีความเป็นปัจเจกสูง ก็ยังสามารถอยู่ในลักษณะการนำมาไอ้อวดได้ด้วยการทำให้โดดเด่นและมีความแตกต่างอาจจะเป็นเรื่องซุบซิบบอกเล่าในสังคม และอาจถูกเปิดเผยสู่พื้นที่สาธารณะด้วยการที่มีภาพการจัดตกแต่งบ้านลงตามสื่อต่างๆ โดยเฉพาะในนิตยสาร ซึ่งย่อมมีห้องน้ำรวมอยู่ในส่วนหนึ่งของบ้าน นับเป็นมุมหนึ่งที่คนให้ความสำคัญ

สนใจดูรสนิยมการตกแต่ง จึงสามารถสร้างความภูมิใจให้เจ้าของห้องส่วนตัวนี้ได้

การสร้างความสุขทางโลกียวัตถุ

การสร้างความสุขในพิธีกรรมเกี่ยวกับร่างกายต่างๆ เป็นความสุขทางโลกหรือโลกียวัตถุ ซึ่งจะต่างจากความสุขทางธรรมหรือโลกียธรรมที่มีความคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อร่างกายต่างกัน

สุวรรณา สถาอานันท์ กล่าวถึงทัศนะเกี่ยวกับร่างกายในทางพุทธศาสนาว่า กายเป็นที่ตั้งแห่งกามราคะ กายยังเป็นที่รวมขยะปฏิกุศล การที่จะเข้าสู่ความสุขสงบทางธรรมต้องควบคุมร่างกายให้ได้ ในชีวิตของบรรพชิตจึงมีกฎระเบียบ วินัยต่างๆ ที่ไม่ให้มีการแสวงหาความสุขทางกาย^๑ ดังนั้น ในโลกทางธรรม การชำระร่างกายเป็นไปเพียงเพื่อการรักษาความสะอาดของกายเท่านั้น และต้องมีความบริสุทธิ์หรือการประพฤติพรหมจรรย์ทางกาย และพึงละเว้นการปรุงแต่งทางรูป รส กลิ่น เสียงให้แก่สตรีระ

ส่วนในทางโลกการเสพสุขทางกายเป็นความปรารถนาอย่างหนึ่งของปุถุชน การหาความสุขความสำราญจากการชำระกายเป็นสิ่งที่มีความหมายแล้ว ทั้งในโลกตะวันออกและตะวันตก เช่น อารยธรรมอียิปต์ กรีก โรมัน ฯลฯ การใช้เครื่องหอม เครื่องสำอาง และอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อความรื่นรมย์ในขณะอาบน้ำและทำความสะอาดร่างกาย รวมถึงการปรุงแต่งหลังจากชำระกายเสร็จ ซึ่งในสังคมไทยเป็นชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการอาบน้ำชำระร่างกายในแต่ละวันค่อนข้างมาก เพราะเมืองไทยเป็นเมืองร้อน ประกอบกับมีวิถีชีวิตในอดีตที่ผูกพันกับสายน้ำ มีพืชพรรณและของหอมเพื่อใช้ในการนี้ เช่น มีมะกรูดไว้

สระผม ไอบวบไว้ขัดตัว แป้งดินสอพองไว้ประหน้าทาตัว น้ำอบไว้
ประพรม ฯลฯ

เมื่อรูปแบบการใช้ชีวิตแบบตะวันตกหลังไหลเข้าสู่สังคมไทย
ไม่เป็นที่ประหลาดใจเลยว่าสิ่งบำรุงบำเรอความสุขทางร่างกายได้
เพิ่มขึ้นในสังคมไทยอย่างรวดเร็ว ในเรื่องส้วมและสุขภัณฑ์สำหรับใน
วิถีชีวิตของโลกฆราวาส นอกจากจะเป็นกิจอันจำเป็นและเพื่อความ
สะอาดแล้ว ยังมองได้ในแง่ของการสร้างความสุขความสำราญให้แก่
ชีวิต เหมือนที่เราเรียกกิจกรรมการขับถ่ายว่า “การปลดทุกข์” เรียก
ส้วมว่า “สุขา” หลังการทำงานอันเหน็ดเหนื่อยได้อาบน้ำเป็นสายชุ่ม
เย็นจากฝักบัว ได้คลายเครียดทางสมองและร่างกายด้วยการนอนแช่
ในอ่างอาบน้ำอุ่น และรู้สึกถึงความเป็นโลกส่วนตัวและแสนสบายใน
ห้องน้ำของตนเอง ส้วมและสุขภัณฑ์จึงมีประโยชน์ในฐานะการสร้าง
ความสุขความพอใจทางโลกให้แก่ผู้ใช้สอยที่รู้จักและสามารถปรับปรุงแต่ง

www.matichonbook.com

การบริโภคเพื่อสร้างภาพลักษณ์

หรือบริโภคเชิงสัญลักษณ์ (consumer sign)

ในสังคมบริโภคนิยม การบริโภคไม่ได้คำนึงแต่เฉพาะเรื่อง
ประโยชน์ใช้สอยเท่านั้น แต่เป็นการบริโภคเพื่อสร้างภาพลักษณ์และ
“สัญลักษณ์” (sign) ให้แก่สิ่งของต่างๆ ดังนั้นเราจึงไม่ได้บริโภคเฉพาะ
ตัววัตถุ แต่ได้บริโภคสัญลักษณ์ไปพร้อมๆ กันเสมอ ตัวอย่างเช่น การ
ตัดสินใจเข้าไปกินแฮมเบอร์เกอร์ในร้านฟาสต์ฟู้ดแบบสมัยใหม่ใน
สังคมไทย มิได้มีความหมายเพียงแค่เป็นการกินขนมปังกับผักและ
เนื้อเท่านั้น หากแต่มีความหมายว่า นี่เป็นการบริโภคความทันสมัย
ที่ผูกติดมากับอารยธรรมตะวันตก¹⁰

เมื่อคิดเทียบกับเรื่องส้วมและสุขภัณฑ์สำหรับคนบางกลุ่ม การใช้สุขภัณฑ์ไม่ได้มีความหมายแค่การขับถ่ายหรือการชำระ แต่เป็นการเสพความหมายที่ถูกสร้างขึ้นมา โดยวัตถุประสงค์ของบริโศคนิยมนี้ไม่ใช่แค่สนองความพอใจส่วนตัว หากต้องการแสดงออกหรือสื่อให้ผู้อื่นยอมรับในความมีรสนิยม หรือแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างโดดเด่นทางสังคมที่ผู้บริโศคต้องการโดยใช้การเสพสินค้าเป็นเครื่องมือ เช่น การนั่งรับประทานอาหารที่ภัตตาคารหรู การนั่งรถยนต์ราคาแพง การนั่งบนโถส้วมทองคำ ฯลฯ ซึ่งสร้างความมีระดับให้แก่ผู้ใช้ หรือในห้องสุขภัณฑ์ที่ตกแต่งในลักษณะธรรมชาติเป็นการสร้างภาพลักษณ์ของความสุขนทรีย์ในวิถีธรรมชาติและภาพลักษณ์ของสุขภัณฑ์ที่ปรากฏในสื่อโฆษณา เพื่อจูงใจผู้บริโศคให้ร่วมสร้างสัญญะกับการบริโศคสินค้าชนิดนี้อย่างไม่สิ้นสุด ดังนั้นเรื่องส้วมและสุขภัณฑ์เป็นสิ่งที่สามารถนำมาสะท้อนการบริโศคในวิถีชีวิตประจำวันของสังคมยุคใหม่

ผู้เขียนได้มุ่งศึกษาความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของคน โดยศึกษาจากเรื่องส้วมและสุขภัณฑ์ในสังคมไทย และตั้งสมมติฐานว่านับตั้งแต่ช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ไทยรับวัฒนธรรมจากตะวันตกอย่างเต็มที่เพื่อให้มีลักษณะเป็นสังคมแบบสมัยใหม่ที่รับเอาความก้าวหน้าด้านต่างๆ มาปรับใช้ โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีและความรู้ทางด้านสาธารณสุข

ในสังคมเดิมของไทยนั้นให้ความสำคัญกับเรื่องของสุขภาพอนามัยในความคิด “แบบตะวันตก” น้อย การขับถ่ายมีลักษณะเรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ คนที่เห็นความสำคัญของเรื่องนี้ส่วนใหญ่มีเฉพาะในสังคมเมืองและคนบางกลุ่ม เช่น การใช้และสร้าง “เว็จ” ของพระสงฆ์ แต่เป็นการมองเห็นที่ประโยชน์ใช้สอยของสถานที่

ซับซ้อนแต่เรื่องของการปลดทุกข์เท่านั้น ซึ่งยังไม่ได้มองเป็นสถานที่เพื่อสร้างสุขอย่างที่คนปัจจุบันบางกลุ่มมองห้องสุขภัณฑ์

สำหรับขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้เขียนได้เน้นวิถีชีวิตในเมืองโดยเฉพาะกรุงเทพฯ เป็นหลัก เนื่องจากเป็นหน้าด่านรับความเปลี่ยนแปลงและความทันสมัยต่างๆ และมักเป็นแบบอย่างด้านรสนิยมการบริโภคสิ่งใหม่ให้ส่วนอื่นๆ ของประเทศ มีข้อมูลทางสังคมที่แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงเรื่องสุขและสุขภัณฑ์ชัดเจน อย่างไรก็ตามผู้เขียนได้พยายามนำเสนอการเปลี่ยนแปลงและปฏิกิริยาเกี่ยวกับเรื่องนี้ในส่วนภูมิภาค แม้ว่าจะมีข้อจำกัดด้านหลักฐานและข้อมูลอื่นๆ ที่ไม่สามารถให้ภาพการเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจนเท่ากับในสังคมเมืองอย่างเช่นกรุงเทพฯ แต่ก็พอจะทำให้เห็นภาพรวมของเรื่องวัฒนธรรมการขับถ่ายในสังคมไทย

ในมิติทางประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรม ผู้เขียนได้พยายามแบ่งการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับเรื่องสุขและเครื่องสุขภัณฑ์ของไทยออกเป็น 3 ช่วงใหญ่ๆ และแต่ละช่วงก็มีลักษณะเด่นที่น่าสนใจ ดังนี้

1. ส้วมในวิถีชีวิตยุค “สังคมเดิม” (ก่อนทศวรรษ 2440)
2. ส้วมในวิถีชีวิตยุค “ศิวิไลซ์แบบฝรั่ง” (ทศวรรษ 2440-2490)
 - ช่วงแรกรับความเปลี่ยนแปลง (ทศวรรษ 2440-2450)
 - ช่วงประยุกต์กับท้องถิ่น (ทศวรรษ 2460-2490)
3. ส้วมในวิถีชีวิตยุค “มาตรฐานชีวิตแบบอเมริกัน” (ทศวรรษ 2500-2540)
 - ช่วงเร่งรัดพัฒนา (ทศวรรษ 2500-2520)
 - ช่วงบริโภคนิยม (ทศวรรษ 2530-2540)

หนังสือเล่มนี้เป็นงานด้านประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งผู้เขียนได้เน้นคำถามที่สำคัญที่จะร่วมกันแลกเปลี่ยนและแสวงหาคำตอบ ได้แก่ รูปแบบของการช้บถ่ายและเครื่องสุขภณทที่ช้สะท้อนให้เห็นทัศนคติและโลกทัศน์ของคนไทยในแต่ละช่วงระยะเวลาที่กล่าวถึงข้างต้นอย่างไร วิถีชีวิตและพฤติกรรมเกี่ยวกับการช้บถ่ายและชำระร่างกายของคนที่อยู่ในแต่ละช่วงเวลาดังกล่าวมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร และมีพลังปัจจัยอะไรบ้างที่เป็นตัวผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการช้บถ่ายและทัศนคติทางด้านสุขภณทของคนไทย หวังใจว่าคงจะก่อให้เกิดความอยากรู้ อยากรู้เห็น อยากรู้ติดตามประวัติศาสตร์ในรูปแบบนี้กันบ้าง อย่างน้อยเรื่องส้วมก็เป็นประวัติศาสตร์ได้

www.matichonbook.com

เชิงอรรถ

¹ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), น. 226.

² ตัวอย่างเช่น ประไพ รักษา, “ผลการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย” (ปริญญาณีพนธ์ ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521); พาชื่น สมคำนึ่ง, “ความสำคัญของการศึกษาของพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปรับปรุงบ้านเมืองตามแบบตะวันตก” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520).

³ ตัวอย่างเช่น เขาวรัตน์ พุฒิมานรดีกุล, “การเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ในช่วงรัชกาลที่ 5-7 และผลกระทบทางสภาวะแวดล้อมต่อประชาชน” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527).

⁴ ตัวอย่างเช่น ผุสดี ทิพทัส และมานพ พงศทัต, “บ้านในกรุงเทพฯ: รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525)” (เอกสารการสัมมนาทางวิชาการและนิทรรศการ การเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ในรอบ 200 ปี: วัด บ้าน คลอง ตลาด ถนน จัดโดยโครงการไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 21-22 มิถุนายน 2525).

⁵ ตัวอย่างเช่น สุกิจ ตำนายุทธศิลป์, “การสาธารณสุขแบบสมัยใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)” (ปริญญาณีพนธ์ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2534); วรรณารถ แก้วศิริ, “โรคระบาดในชุมชนภาคกลางของไทย พ.ศ. 2440-2475: การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535).

⁶ ตัวอย่างเช่น นามตา ลัมตระกูล, “กิจการไปรษณีย์โทรเลขในประเทศไทย (พ.ศ. 2426-2466)” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์

ศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521); วิจารณ์ ดือ่อง, “พัฒนาการของกิจการไฟฟ้าในประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2427-2488” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534).

⁷ Fernand Braudel, *Civilization and Capitalism 15th-18th Century, Volume I The Structures of Everyday Life*, Trans. Sian Reynolds (New York: William Collins Sons & Co. Ltd. and Harper & Row, Publishers, Inc., 1981), p. 310.

⁸ *Ibid*, p. 311.

⁹ สุวรรณ สถาอานันท์, “กายกับการบรรลุลหรรณ,” ใน *แผยร่าง-พรางกาย: ทดลองมองร่างกายในศาสนา ปรัชญาการเมือง ประวัติศาสตร์ ศิลปะและมานุษยวิทยา* (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2541), น. 55.

¹⁰ กาญจนาก้าวเทพ, “ทฤษฎีการบริโภคนัย,” ใน *การศึกษาสื่อสารมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory): แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย* (กรุงเทพฯ: โครงการวิทยานิพนธ์ สำนักทฤษฎีวิพากษ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540), น. 98-99.

www.matichonbook.com

2

ส่วนในสังคมเดิม

www.matichonbook.com

วิถีชีวิตของคนไทยในอดีตมีลักษณะแบบสังคมเดิม คือเป็นสังคมที่มีประชากรน้อย มีรูปแบบการดำเนินชีวิตเรียบง่าย ผู้คนส่วนใหญ่ทำการเกษตร ใช้แรงงานจากคนและสัตว์มากกว่าเทคโนโลยีที่ซับซ้อน การควบคุมสังคมเป็นไปโดยอาศัยจารีตประเพณีและความเชื่อ ความสัมพันธ์ของคนในสังคมจะเป็นแบบระบบเครือญาติวิถีชีวิตจะพึ่งพาและมีความผูกพันอยู่กับธรรมชาติเป็นอย่างมากวิถีชีวิตของคนในสังคมเดิมจึงถูกกำหนดโดยปัจจัยทางธรรมชาติและยอมรับการกำหนดของธรรมชาติมากกว่าการฝืนหรือการพยายามควบคุมธรรมชาติ อย่างเช่นจะนอนเมื่อตกค่ำและตื่นเช้าขึ้นทำงานแต่หัวรุ่ง มิได้ฝืนที่จะทำงานกลางคืนโดยใช้แสงจากไฟฟ้า และนอนกลางวันโดยใช้เครื่องปรับอากาศ หรือการสร้างบ้านก็จะสร้างบ้านที่เข้ากับภูมิประเทศ ดังจะเห็นได้ว่าเรือนไทยจะสร้างเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูง ทั้งนี้ก็เพื่อไว้สำหรับฤดูน้ำหลาก เป็นการยอมรับว่าเมื่อถึงฤดูฝนน้ำจะท่วม ขณะที่วิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันจะพยายามใช้เทคโนโลยีทุกอย่างในการควบคุมธรรมชาติมิให้น้ำท่วม ทั้งที่ฝืนจากความเป็นจริงทางธรรมชาติสำหรับภูมิภาคแถบนี้

รูปแบบการขบถายและการชำระร่างกายของคนในสังคมเดิมก็เช่นเดียวกับที่กล่าวถึงข้างต้น คือจะเป็นรูปแบบที่ดำเนินไปตามวัฏจักรของธรรมชาติที่กลมกลืนและไม่ซับซ้อน ชาวบ้านยอมรับเรื่องของการขบถายว่าเป็นเรื่องของธรรมชาติ ยอมรับในข้อจำกัดและปล่อยให้ระบบธรรมชาติเป็นผู้ควบคุมแก้ปัญหา อย่างเช่นเมื่อมนุษย์ขบถายออกมาบนบกก็จะมีหมูหามามาจัดการให้ หากเป็นการขบถายลงแม่น้ำก็จะมีปลามาคอยกิน หรือไม่ก็ย่อยสลายเป็นปุ๋ยกลับ

คืนสู่ธรรมชาติ ขณะที่คนในสังคมสมัยใหม่ไม่สามารถยอมรับในเรื่องของการขับถ่ายตามภาวะธรรมชาติได้ แต่จะพยายามหาภาชนะที่กำจัดกลิ่น หรือวิธีการใดๆ ในการกำจัดกากอาหารที่ถูกขับถ่ายออกมาทุกวิถีทาง โดยมองว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่แปลกแยกจากวิถีชีวิต

ชาวบ้านทั่วไปในสังคมเดิมยังไม่ได้รับผลกระทบหรือปัญหาที่เกิดขึ้นจากสิ่งปฏิกูลและการขับถ่ายมากนัก และรัฐก็ยังไม่มียุทธศาสตร์เข้ามายุ่งเกี่ยวหรือมีบทบาทดูแลพฤติกรรมด้านนี้ของชาวบ้าน จนกระทั่งในสังคมยุคใหม่ เมื่อกรุงเทพฯ มีการขยายตัวของเมืองและประชากรเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย ประกอบกับมีการติดต่อและรับเทคโนโลยีจากตะวันตก จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการขับถ่ายและการชำระร่างกายของคนในสังคมเดิมให้เปลี่ยนแปลงไป

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของสังคมเดิมคือ สังคมที่ใช้คติความเชื่อหรือจารีตประเพณีเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมสังคม คติความเชื่อดังกล่าวจะมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันของคนในสังคม ตั้งแต่การกิน การนอน การทำงาน รวมไปถึงการขับถ่ายและการทำความสะอาดร่างกาย ดังนั้นการที่จะเข้าใจเรื่องส้วมในสังคมเดิมจึงควรเริ่มจากการศึกษาคติความเชื่อและ “คำ” ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม

คำศัพท์ที่ใช้เกี่ยวกับ “ขี้” “สถานที่ขี้” และที่มาของ “ส้วม”

คำว่า “ขี้” เป็นคำที่ปรากฏในสังคมไทยมานานมากแล้ว และมีความผูกพันในแง่วิถีชีวิตเป็นอย่างยิ่ง เราจะพบเห็นเสมอทั้งในคำ